

Бабровіч Т.С.
(Мінск)

Запазычанні ў назвах культавых збудаванняў у будаўнічай тэрміналогіі

У працэсе свайго развіцця мовы знаходзяцца ў пастаянным узаемадзеянні, адлюстроўваючы кантакты народаў у розных галінах матэрыяльнага і духоўнага жыцця.

Пранікненне ў тую ці іншую мову іншамоўных слоў — з’ява заканамерная, паколькі ў перыяды найбольш інтэнсіўных культурна-эканамічных зносін паміж краінамі адбываецца знаёмства з новымі прадметамі, абмен новымі паняццямі і ідэямі, засваенне іншамоўных слоў.

Так, у складзе беларускай будаўнічай тэрміналогіі маюцца шматлікія лексічныя адзінкі, запазычаныя з іншых моў.

Разгледзім назвы культавых збудаванняў і іх частак, зафіксаваныя ў сучаснай беларускай мове, якія утвараюць асобную лексіка-семантычную групу.

Як адзначае А.М.Булыка, пэўная колькасць слоў дадзенай лексіка-семантычнай групы прыйшла да нас у сувязі з прыняццем хрысціянства і шырокім распаўсюджваннем рэлігійнай літаратуры, якая ў большасці перакладалася з грэчаскай мовы. Праз польскую ж мову дзякуючы перакладу кніг праніклі некаторыя тэрміны іншых веравызнанняў. Астатнія запазычанні сталі здабыткам беларускага слоўніка ў выніку непасрэдных кантактаў старабеларускай мовы з заходнееўрапейскімі мовамі сярэневяковай латынню [].

Сярод назваў хрысціянскіх культавых збудаванняў у сучаснай беларускай мове найбольш распаўсюджана лексема **царква** '1. рэлігійнае аб’яднанне духавенства і веруючых на аснове агульнасці веры, вучэння і абрадаў набажэнства; 2. будынак, у якім адбываецца праваслаўнае набажэнства' (ТСБМ).

Руск. **церковь**, укр. **церква**, балг. **црква**, **черква**, сербахарв. **црква**, словен. **cerkev**, польск. **cerkiew**, чэш. **cirkev** [Фасм.].

Як сінонімы да слова **царква** выкарыстоўваюцца лексемы **храм** у значэнні 'збудаванне, прызначанае для адпраўлення набажэнства і рэлігійных абрадаў' (ТСБМ) і **сабор** 'галоўная або вялікая царква ў горадзе, манастыры' (ТСБМ).

Слова **храм** ўжываецца ў славянскіх мовах: рус. **храм** 'храм', балг. **храм** 'храм', сербахарв. **храм** 'дом, храм', славен. **hram** 'збудаванне, жыллё; храм, пакой', чэш. **chrám**, **chrámina** 'храм, царква', слвц. **chram** 'тое ж'. Паводле паходжання набліжаецца да хет. **kaḡimmi** 'храм' (Фасм.).

Лексема **сабор** запазычана з грэч. мовы, польск. **sobor** 'сабор' (Фасм.).

Асобна ў гэтай групе стаіць лексема **капліца** са значэннем 'невялікі царкоўны або касцёльны будынак з іконамі без алтара; малельня'; **каплічка** 'невялікая капліца' (ТСБМ).

Капліца 'часоўня' праз польск. мову **kaplica** з лат. мовы **capella** (Фасм.).

Для назваў збудаванняў, якія служаць не толькі для адпраўлення набажэнстваў, але выкарыстоўваюцца ў якасці жылля для святароў і манахаў, у сучаснай беларускай мове існуюць наступныя лексемы: **лаўра**, **манастыр**, **скіт**.

Лаўра 'назва буйных мужчынскіх праваслаўных манастароў, якія падпарадкоўваюцца найвышэйшай царкоўнай уладзе — Сіноду' (ТСБМ).

Рус **лавра** 'большой, известный монастырь' (Фасм.); ст.-руск. **лавра**, укр. **лавра**, ст.-слав. **лавра** з грэч. мовы 'манастыр, келля' (ЭСБМ).

Манастыр '1. абшчына манахаў або манашак, якая, маючы свае землі і капітал, утварае царкоўна-гаспадарчую арганізацыю; 2. царква, жылля памяшканні і тэрыторыя, якія належаць гэтай абшчыне' (ТСБМ). Руск. **монастырь**, укр. **монастир**, балг. **мънастир**. Запозычанне з грэцк. мовы (ЭСБМ).

Скіт '1. у праваслаўных манастырах – жыллё для манахаў-пустэльнікаў, размешчанае аддалена ад манастырскага будынка; 2. стараверскі манастыр або пасёлак манастырскага тыпу ў глухой пустэльнай мясцовасці' (ТСБМ).

Руск.-царкоўнаслав. **скыть**, **скить**. Паходзіць ад назвы пустыні ў Егіпце, дзе сяліліся манахі (Фасм.).

Для назвы каталіцкіх культавых збудаванняў у беларускай мове ужываюцца лексемы **касцёл**, **кляштар**, **абацтва**.

Касцёл 'польскі каталіцкі храм' (ТСБМ). Рус. **костёл**, укр. **костіл**, польск. **kościół**, чэш. **kostel** ад лат. **castellum** 'умацаванне' (Фасм.).

Слова адзначана ў дыялектных слоўніках **касцёл** з тым жа значэннем (Нас.).

Кляштар 'каталіцкі манастыр' (ТСБМ). Руск. **кляштор**, польск. **klasztor**, чэш. **klášter** (Фасм.). Тэрмін прыйшоў з польскай мовы **klasztor** [с.182].

Больш шырокае значэнне мае лексема **абацтва** 'каталіцкі манастыр са сваімі ўладаннямі' (ТСБМ).

Са значэннем 'яўрэйскі малітоўны дом' выкарыстоўваецца лексема **сінагога** (ТСБМ). Запозычанне з грэцк. мовы, дзе мела значэнне 'сабранне, сходка' (Фасм.).

Адпаведна малітоўны дом у мусульман называецца **мячэць**. Руск. **мечеть**, укр. **мечет**, балг. **мечет**, сербахарв. **мечет**, польск. **meczet**. З тур.-араб. **mäsđid** (Фасм.).

Назвы дахрысціянскіх культавых збудаванняў прадстаўлены ў сучаснай беларускай мове лексэмамі **бажніца** і **капішча**.

Бажніца '1. уст. паліца з абразамі; 2. памяшканне для рэлігійных сходаў і малення' (ТСБМ).

Руск. **божница** 'царква, язычаскі храм'; укр. **божница**. Параўн. польск. **bożnica** 'раней кожная царква; сёння толькі яўрэйская'; ст.-чэш. **božniště** 'язычаскі храм'. Утварэнне ад **бог** (ЭСБМ).

У дыялектных слоўніках сустракаем **бажніца** 'усякі нехрысціянскі храм, акрамя яўрэйскага' (Шат.), 'паліца або шафка пад абразамі' (Касп.).

Капішча 'культывае збудаванне ўсходніх і прыбалтыйскіх славян язычніцкага перыяду' (ТСБМ).

Укр., руск. **капище** 'паганскі храм'. Ст.-руск. запазычанне са ст.-слав. **капище** 'храм' (ЭСБМ).

У дыялектах зафіксавана са значэннем 'месца, дзе закопваюць здохлую жывёлу' (Бяльк.).

Сярод назваў частак культывых збудаванняў у беларускай мове засведчаны лексемы **амбон, клірас, алтар, паперць, келля, багамольня, салея, прытвор**.

Амбон 'узвышэнне ў царкве перад так званымі царскімі варотамі' (ТСБМ).

Руск. **амвон**. Бел. **амбона** з польск. **ambona**, якое з лац. **ambo** (ЭСБМ).

Клірас 'месца для пеўчых у царкве на ўзвышэнні з правага і левага боку царскіх дзвярэй' (ТСБМ).

Руск. **клирос** 'месца для хора ў царкве'; укр. **клир, клирос**; ст.-слав. **клирось**. Запазычанне з грэч. мовы (Фасм.).

Алтар 'усходняя частка царквы, дзе знаходзіцца прастол, аддзеленая ад агульнага памяшкання іканастасам' (ТСБМ).

Руск. **алтарь**; з лат. **altāre** — **altus** 'высокі', г.зн. вышэй за іншыя часткі царквы (Фасм.).

Багамольня 'памяшканне для малення' (ТСБМ).

Келля 'асобны пакой або асобнае жыллё манаха, манашкі ў манастары' (ТСБМ).

Рус. **келья**, паходзіць з грэч. мовы (ЭСБМ).

Паперць 'ганак перад уваходам у царкву' (ТСБМ).

Рус. **паперть**, ст.-рус. **папърть** 'царкоўны прытвор, паперць', блг. **паперць**; запазычанне з рускай мовы (ЭСБМ).

Прытвор 'пярэдня частка царквы непасрэдна за паперцю' (ТСБМ).

Руск. **притвор**, ст.-руск., ст.-слав. **притворь**, першапачатковае значэнне 'прыбудова' (Фасм.).

Салея 'у праваслаўнай царкве – узвышэнне перад іканастасам на ўсю яго даўжыню' (ТСБМ).

Руск. **солея**; запазычанне з лат. мовы **solium** (Фасм.).

Такім чынам, лексіка-семантычная група назваў культывых збудаванняў і іх частак уключае кампаненты розных этымалагічных

вытокаў. Сярод іх словы, якія належаць агульнаўсходнеславянскаму фонду, назвы язычніцкіх культавых збудаванняў, што генетычна ўзыходзяць да праславянскага лексічнага адзінства, а таксама запазычанні.

Лексіка-семантычная група разглядаецца намі як дыялектычнае адзінства агульнага і прыватнага, у якім вызначальнымі з'яўляюцца агульныя і дыферэнцыйныя прыметы семантыкі слова. Семасіялагічны і этымалагічны аспекты вывучэння лексіка-семантычных груп забяспечваюць сістэмнасць у засваенні лексічнага складу мовы.

Словы іншамоўнага паходжання як адзін са спосабаў намінацый падметаў або з'яў значна пашыраюць тую ці іншую лексіка-семантычную групу і ўступаюць у пэўныя сінаімічныя адносіны з яе членамі.

Літаратура

1. Булыка, А.М. Даўнія запазычанні беларускай мовы, 1972
2. Булыка, А.М. Лексічныя запазычанні ў беларускай мове ў 14-18 ст., 1980

ТСБМ Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. У 5-ці тамах / АН БССР Ін-т мовазнаўства імя Я.Коласа. — Мн.: Навука і тэхніка, 1977-1984.

Фасм. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. / Перевод с нем. и доп. О. Н. Трубачева. -2-е изд.—М.: Прогресс, 1986.

ЭСБМ Этымалагічны слоўнік беларускай мовы. У 8-і т.—Мн., 1987-1993.

✓ Нацыянальна-культурны, літаратуразнаўчы і лінгвістычны кампаненты сучаснай адукацыйнай прасторы.